

La prosa poètica de «Les hores» de Josep Pla

JOSEP LLUÍS BRONCHAL

Josep Pla i Casadevall

Josep Pla i Casadevall (1897-1981) és l'escriptor més fecund i llegit de les lletres catalanes del segle XX, tant per la qualitat com per la quantitat d'obres publicades. La seva vida i obra són plenes d'equívocs i contrastats, en part deguts a la seva pròpia ambigüitat calculada. Ell va procurar de difondre una certa visió de la seva persona i la seva obra que no sempre es correspon amb la realitat.

Pla, malgrat el que pugui dir ell de la seva pròpia obra, és un dels grans lírics de la literatura catalana. He arribat a aquesta conclusió després de rellegir amb cura el volum *Les hores*, el seu llibre poètic per excel·lència. No trobo arriscat d'afirmar que Pla és un dels grans creadors de la prosa poètica en català, per no dir el millor. Ell va escriure alguns versos, pocs, intranscendents la majoria; en un poema reflexiona sobre la poesia, el que comença dient:

«La poesia té una cosa empipadora / que és la rima, la musiqueta [...], etc.»¹. A ell no li interessa la pura mecànica de fer versos, sinó la poesia en estat pur, primigeni i exultant.

És un error quedar-se únicament amb la imatge d'un Pla prosista o mestre de la prosa, petit propietari rural, prosaic o materialista. A parer meu, captava com ningú l'essència amagada de les coses, i, quan tracta de la natura, els seus éssers i fenòmens, és realment superb. També és una ingenuïtat pensar que en *Les hores* només tracta del pas inexorable del temps, de les estacions i sobre el cicle anual. Certament hi ha tot això, però també és una obra impregnada d'un lirisme i d'una poesia inigualables. Aquest vessant líric de l'obra planiana ha estat apuntat o insinuat per alguns crítics, però només de passada i marginalment. Així, Néstor Luján, quan va aparèixer l'obra en castellà, amb el títol *La huída del tiempo*, comenta, entre altres coses, «la sensación de que quizá se haya derramado un exceso de poesía en las palabras», i poc després «tocado agudamente de poeta»². Més endavant, Salvador Espriu, diu: «El greu i viril dolor del pas irremeiable i indiferent del temps ha dictat a la seva ploma les pàgines de més estrema qualitat, la vibració més lírica, més solemne i, per tant, més duradora de la seva prosa»³. Més recentment, Loreto Busquets remarcava l'escassa consideració per part dels crítics de *Les hores*, dient que «ese texto constituye una entidad autónoma y unitaria con características propias. El mismo Pla lo dis-

tingue del resto de su producción por su carácter poético y por considerarlo fruto de un ameno e intrascendente entretenimiento»⁴.

Guillermo Díaz-Plaja, en el seu magnífic estudi i antologia *El poema en prosa en España*, defineix aquest concepte com a «toda entidad literaria que se proponga alcanzar el clima espiritual y la unidad estética del poema sin utilizar los procedimientos privativos del verso»⁵. El tema de la prosa poètica és molt més complex i suggerent del que resta esquemàticament anotat, i planteja tota una problemàtica i metodologia d'anàlisi que s'escapa de la brevetat d'aquesta aproximació. Charles Baudelaire, en el prefaci dels seus *Petits poemes en prosa (L'esplín de París)* diu: «¿Qui, d'entre nosaltres, en els seus dies d'ambició, no ha somiat el miracle d'una prosa poètica, musical, sense ritme i sense rima, prou flexible i prou esqueixada per a adaptar-se als moviments lírics de l'ànima, a les ondulacions del somieig, als sobresalts de la consciència?»⁶. Josep Pla s'identifica amb aquest plantejament i, amb la seva sensibilitat, capta aquesta bellesa fugissera de la natura i de les coses. Són nombrosos els fragments de prosa poètica de *Les hores* que podria esmentar i comentar.

Començaré per un dels més coneguts i emblemàtics en aquest sentit, *Temps de febrer: els ametllers*. La seva gràcia i delicadesa és única, impensable en un escriptor vulgar o materialista: «Si els miracles altra cosa no són que una badada de la naturalesa,

1. Josep Pla, «Notes per a Sílvia», *Obra completa*, volum XXVI, pp. 423-424.

2. Néstor Luján, «Josep Pla y la vida del tiempo», dins *Destino*, núm. 448, 16 de febrer de 1946, p. 13.

3. Salvador Espriu, «El temps, Josep Pla i el seu nou llibre *Les hores*», dins *Miscel·lània de Literatura Catalana*, Raixa, Mallorca 1953, p. 137 (text que recull el parlament pronunciat per Espriu a la Casa del Libro, de Barcelona, el 17 d'abril de 1953).

4. Loreto Busquets, «Un libro de poesía de Josep Pla: *Les hores*», *Cuadernos Hispanoamericanos*, núm. 567, 1997, p. 61.

5. Guillermo Díaz-Plaja, *El poema en prosa en España. Estudio crítico y antología*, Editorial Gustavo Gili, S.A., Barcelona 1956, p. 3.

6. Charles Baudelaire, *Petits poemes en prosa (L'esplín de París)*, traducció d'Anna Montero i Vicent Alonso, Edicions del Mall, Barcelona 1983, p. 9.

el florir dels ametllers, en ple hivern, és el miracle més graciós i lleuger de la terra. [...] ¿Com vingueren aquestes flors? Ahir no hi eren. No hi havia més que un borriçol rosat d'una vaguetat sense pes. Nasqueren al conjur de la nit, potser al conjur de la calma de l'aire de la lluna plena»⁷.

Què és el que atreia els romàntics? Sens dubte, l'espectacle calmat o desfermat de la natura en totes les seves variades manifestacions: el firmament, la lluna, el mar, les tempestes, els vents, les boires, els ocells, els insectes, la primavera, la tardor, el canvi d'estacions, etc. Els capítols que tracten aquests temes en *Les hores* són els que contenen més poesia de tot el llibre.

En el capítol «Lluna de gener» escriu: «Jo sóc un entusiasta de les llunes dels cels d'hivern. Són cels rutilants, d'una netedat, d'una turgència metàl·lica. A l'hivern la llum de la lluna té una qualitat tensa i una llum viva. La lluna de gener és la més clara de l'any i converteix el paisatge en un somni, en un somni lúcida i precís»⁸.

És evident que en aquest i en molts altres fragments barreja la descripció poètica a través del filtre del seu propi jo, com feien els escriptors romàntics. Això que comentem resta ben palès en el capítol «Nocturn de maig»: «A mi, m'agrada la nit estelada i negra [...]. Al camp, són una pura meravella. ¿S'imagina l'encant que produeix no veure res, no veure's ni a si mateix i tenir davant les estrelles? [...]. Desapareix tot rastre d'obra humana. La terra i el cel s'han fos en el magma ombrívol. Immersit en aquesta situació, hom sent de seguida una onada de grandesa. I quina vida! Quina vida té la nit, Déu meu!»⁹. No puc, per tant, compartir l'afirmació poc matisada que fan alguns crítics de dir que Pla és un escriptor anti-romàntic. En tot cas, podria ser totes dues coses, però les proses de *Les hores* són prou explícites de la seva filiació romàntica.

També dedica capítols monogràfics a parlar de determinades bestioles que marquen el pas de les estacions: les orenetes, el rossinyol, el cucut, els grills, les cigales, etc. I ho fa amb una simpatia, admiració i coneixement admirables, com si fossin les seves amigues. En determinats moments gairebé la humanitza. Així, diu: «El grill no ha nascut per viure encaixonat; observat en la naturalesa, resulta un insecte solitari, fugitiu, de relació nul·la, que tendeix a amagar-se. No és ni un comensal, ni un paràsit, ni tan sols un company de viatge d'un o altre element de l'espècie humana. És un insecte que va sol, d'òrbita personal»¹⁰.

Diversos capítols van dedicats exclusivament a observar els subtils canvis estacionals: «L'olor de la Quaresma», «El cant universal de la primavera», «Primavera», «Fugacitat d'abril», encara que molts altres contenen elements de transició entre les diverses estacions de l'any. «Calmes de mar pel juny» probablement és un dels més aconseguits des del punt de vista poètic. Cadascun d'aquests capítols que he esmentat fins ara té la categoria de magnífic poema en prosa. Poquíssims poetes de la natura han aconseguit d'expressar tanta poesia

i bellesa com ho fa Pla. No tot ho aconsegueix forçant l'adjectivació com ha remarcat Glòria Casals¹¹; els autèntics poetes, a part de tenir un notable domini dels recursos de la llengua, també estan dotats d'una intuïció singularíssima. Alguns d'aquests capítols són petites obres mestres d'observació, sensibilitat i sensualitat, que mereixerien ser comentades amb cert deteniment. Aquest seria un recomanable i immillorable exercici d'aprenentatge lingüístic i poètic.

En un parell de capítols Josep Pla sembla com si no es pogués permetre d'haver arribat tan lluny en el seu plantejament líric i volgués excusar-se amb un exabrupte incompreensible, segurament calculat i que ha estat molt comentat. Em refereixo al fragment final del capítol «Temps de febrer: els ametllers», on escriu: «Jo crec que, en efecte, els ametllers són cosa de poesia, figuracions bellíssimes. Són cosa de tanta bellesa que quan, en virtut de la fugacitat de les coses, es produeix el desflorament, jo sento la mateixa buidor fonamental que vaig sentir el dia que a Càller, a Sardenya, em robaren la cartera»¹². És això una evident manifestació d'antilirisme?¹³ De cap de les maneres. Considero que Pla és molt conscient de la

7. Josep Pla, «Les hores», *Obra completa*, volum XX, Edicions Destino, Barcelona 1971, pp. 79-80.

8. *Op. cit.*, p. 49.

9. *Op. cit.*, p. 192.

10. *Op. cit.*, p. 139.

11. Aquest capítol ha estat analitzat per la professora de la Universitat de Barcelona, Glòria Casals, en el seu treball «Filologia i antropologia. Una lectura de "Calmes de mar pel juny"», dins *Josep Pla, memòria i escriptura* (2001), Actes del Col·loqui de l'Any Pla, Universitat de Girona, octubre 1997.

12. *Les hores*, *op. cit.*, p. 81.

13. Recollit en *Història de la literatura catalana*, A. Carbonell, A.M. Espadaler, J. Llovet, A. Tayadella, Edhasa, Barcelona 1979 (1a ed.), p. 458.

seva capacitat poètica, i encara que manifesti aquesta aparent aprensió a la seva vena lírica, ho fa més aviat per humilitat o perquè aquesta faceta desdii de la imatge d'home dur i insensible que ell s'ha anat construint sobre el seu materialisme. Res més lluny de la realitat. A parer meu, es tracta d'una màscara més de Pla.

El capítol «Fugacitat d'abril» és molt significatiu en el sentit que comentem. Després d'haver escrit amb un lirisme extraordinari sobre la precarietat d'aquests canvis estacionals en la natura, afirma contundent, com qui no vol la cosa: «De tota manera, a mi em sembla que només els poetes poden formular aquestes hipòtesis»¹⁴. Ell les ha formulades i, en conseqüència, és poeta per mèrit propi. En la segona part d'aquest mateix capítol troba un amic que esporga la seva vinya, el qual li explica amb detall diversos aspectes pràctics del seu conreu. Novament Pla, amb un punt d'ironia, com si tot el lirisme que ha vessat en el capítol no tingüés per a ell cap importància, diu: «I a la fi em demano si les preocupacions, els esforços, la tenacitat, l'amor per les coses concretes, no són infinitament més consoladors, més satisfactoris, que el meu petulant desvariejar»¹⁵. Aquest «petulant desvariejar» o divagacions serien les seves magnífiques proses líriques, que, aparentment, infravalora.

També cal remarcar la dimensió contemplativa de Pla. En el capítol «Les hores incertes», parla de «la posició que mantingueren els vells, arcaics artistes xinesos, alguns dels quals es passaren mitja vida silenciosos i atents davant d'un arbre, d'un animal o d'un paisatge qual-sevol...». Tot seguit considera «aquests fenòmens de lúcida badoqueria»¹⁶. Pla és un panteista convençut, i el cosmos per a ell són les forces cegues i imprevisibles de la natura, sobre les quals insisteix una vegada i una altra en diferents capítols. Ell, en el fons, fa el mateix davant la natura que aquells artistes xinesos, contemplatius o badoqs, i el seu llibre *Les*

hores n'és la prova més evident. Hi apareixen multitud d'aspectes i detalls en molts capítols que només els contemplatius poden recollir a través de la seva fina observació i subtil sensibilitat.

Aquesta actitud que Pla intuïa, precedent de la cultura oriental, és possible entendre-la molt millor a partir del concepte de l'*haiku*, breu poema d'origen japonès de disset síl·labes, que ha assolit en els últims anys un èxit extraordinari a Occident i també a casa nostra. Què pretén l'*haiku*? Doncs, captar l'essència de les coses amb una actitud d'astorament, explicitant l'ara i l'aquí. Aquest senzill exercici poètic intenta contemplar el món creat, en especial el de la natura en les quatre estacions, per tal de captar aquell instant únic i màgic que no tornarà mai més i del qual els poetes han estat testimonis privilegiats. Vicente Haya Segovia, l'estudiós més important de la matèria en el món hispànic, niponòleg, defineix l'*haiku* com «una impressió natural que se hace poesía»¹⁷. També assenyala un concepte fonamental de la poesia japonesa, l'*aware*, del qual diu que és «la conmoción del poeta –del hombre que siente– por la propia existencia, no de los seres vivos sufrientes, sino de todos los seres, conscientes del milagro de que cada cosa exista, de que la realidad cambie, de que cada hecho ocurra, de que el tiempo pase. Todo ello es asombroso y, aún más, es emocionante: introduce al poeta en la esfera de lo “sagrado”»¹⁸. Estic convençut que Josep Pla experimentava sentiments semblants de commoció i astorament quan escrivia aquestes proses líriques. En *Les hores* hi ha moltíssims fragments poètics que en la seva formulació s'aproximen als conceptes japonesos d'*haiku* i d'*aware*. Un exemple significatiu

d'això que comentem es troba en el capítol «La neu»: «De sobte un pardal, més mort que viu, es posà sobre la branca d'un arbre i caigué una empolsimada dispersa, polvorent de neu. Fou un instant, rapidíssim, fascinant, de claror viva»¹⁹. A continuació, Pla afegeix que aquestes coses foren pintades pels vells xinesos. La imatge és prou explícita del que comentem.

Si després d'haver llegit les magnífiques proses líriques de *Les hores* s'escau que un dia, per atzar, us trobeu amb l'espectacle sempre màgic i meravellós de la natura, com podria ser davant d'una lluna plena d'hivern, o contemplat els ametllers florits, o veient caure la neu, o mirant un cel d'abril, o observant una tempesta, o sentint el rossinyol o el grill, o escoltant la tramuntana..., tindreu l'oportunitat de sentir, amb la vostra pròpia sensibilitat, aquella emoció primigènica que Pla va experimentar i transmetre com ningú. Sovint, els poetes escriuen per demostrar les seves habilitats lingüístiques i magnificar el seu propi ego; Pla ho fa senzillament per absorbir la saba de la vida en tota la seva complexitat i compartir-la amb els seus lectors. D'aquesta manera ens apropa amb molta més eficàcia al món de la natura per mitjà de tots els sentits. Això només ho poden aconseguir els veritables poetes. ◆

14. *Les hores*, op. cit., p. 177.

15. *Op. cit.*, p. 179.

16. *Op. cit.*, p. 111.

17. Vicente Haya Segovia, *El corazón del haiku; la expresión de lo sagrado*, Mandala Ediciones, Madrid 2002, p. 15 (assaig fruit de la seva tesi doctoral 1993-2000).

18. *Op. cit.*, p. 106.

19. *Les hores*, op. cit., p. 54.